

Arab adabiy manbasida yordamchi fe'llarni kelishi (Qur'on Karim va hadislarda)

Ibrohimov Nizomiddin Faxriddin o'g'li
O'zbekiston Milliy Universiteti
O'zbek filologiya kafedrasi o'qituvchisi

Annonatsiya: Ushbu maqolada “kaana va axvatuha” ya’ni “yordamchi fe'llar”ning arab adabiy manbasi bo'lgan Qur'onda va hadislarda ifodalanishi ko'rib chiqilgan va ma'no qirralari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Qur'onu Karim, hadis, “bo'lmoq”, “aylanmoq”, nahv va so'z

Yordamchi fe'llarni arab adabiy manbasi bo'lgan Qur'onu Karimda kelish o'rinlari ko'rib chiqamiz

1. " كان " - bo'lmoq, o'tgan va kelasi zamondagi ish-harakatni ifodalaydi.

وَمُنذِرِينَ مُبَشِّرِينَ النَّبِيِّينَ اللَّهُ فَبَعَثَ وَاحِدَةً أُمَّةَ النَّاسِ كَانَ : تَعَالَى قَوْلُهُ

Insonlar bir toifa (bir sinf) edi. Alloh xushxabar beradigan va ogohlantiradigan payg'ambarlar yubordi va ular bilan birga – o'zaro ixtilofga tushgan narsalarida insonlar orasida hukm qilsin deb, haqni ko'rsatadigan kitob ham yubordi¹

الْغَافِلِينَ لِمَنْ قَبْلِهِ مِنْ كُنْتَ وَإِنَّ الْقُرْآنَ هَذَا إِلَيْكَ أَوْحَيْنَا بِمَا لَقَّصْنَا أَحْسَنَ عَلَيْكَ تَقْصُّنَ نَحْنُ

Senga ushbu Qur'onni vahiy qilish orqali senga eng go'zal qissani aytib beryapmiz. Albatta, sen ilgari bundan bexabar eding².

تَعْمَلُونَ كُنْتُمْ مَا نَسْتَنْسِخُ كُنَّا إِنَّا بِالْحَقِّ عَلَيْكُمْ يَتَطَّقُ كِتَابُنَا هَذَا

Bu sizlarga to'g'risini aytib beradigan kitobimizdir. Albatta, Biz qilmishingizni aynan yozib turgan edik.³

Yuqoridagi uch oyatda har birida كان fe'lining turli xil qo'llanishi ko'rish mumkin. Birinchi oyatda yordamchi fe'l sifatida, ikkinchi oyatda mustaqil fe'l sifatida, uchinchi oyatda murakkab fe'l zamonlari ifodalab bergan.

2. " أصبح " - ertalab bajarilgan ish-harakatini bildiradi.

مَعِينٍ بِمَاءٍ يَأْتِيكُمْ فَمَنْ عَوَّرًا مَاؤُكُمْ أَصْبَحَ إِنْ تُمْرَأَيْدِ قُلْ

Ayt: “Hech o'ylab ko'rdingizmi? Suvlaringiz singib ketsa, sizlarga muayyan suvni kim keltirib beradi?⁴”

¹ Baqara surasi 231

² Yusuf surasi 3

³ Josiya 29

5. أَمْسَى كechqurun bajarilgan ish-harakatini bildiradi.
تُصْبِحُونَ وَجِبِينَ تُمَسُونَ جِبِينَ اللَّهُ أَنْ فَسُبْحَ

Tunga kirayotganingizda ham tonga kirayotganingizda ham Allohni ulug‘langlar¹¹

Yordamchi fe‘l o‘z ma‘nosida qo‘llanilgan.

1. "بات" - tun bo‘yi bajarilgan ish-harakatini ifodalaydi.
وَقِيَامًا سَجْدًا لِرَبِّهِمْ يَبِيئُونَ وَالَّذِينَ

Ular tunlarni Robbiga sajda qilgan va bedor bo‘lgan holda o‘tkazadi¹².

Ushbu oyatda ham yordamchi fe‘l o‘z ma‘nosida ishlatilgan.

7. " صار " - bo‘lib qolmoq, aylanmoq.

{ 53 } الْأُمُورُ تُصِيرُ اللَّهُ إِلَىٰ أَلَا الْأَرْضِ فِي وَمَا السَّمَاوَاتِ فِي مَا لَهُ الَّذِي اللَّهُ صِرَاطِ

Osmonlar va yerdagi narsalar Uniki bo‘lgan Allohning yo‘liga (boshlaysan). Ogoh bo‘linglar! Barcha ishlar Allohga qaytadi¹³

Ushbu oyatda صار fe‘li aylanmoq ma‘nosini ifodalab bergan.

8. " ليس " - fe‘li holatdagi (holdagi) inkorni ifodalaydi.

مَوْعِدُهُمْ إِنَّ أَصَابَهُمْ مَا مُصِيبُهَا إِنَّهُ أَمْرًا تَكُ إِلَّا أَحَدٌ مِنْكُمْ يَنْتَفِتْ وَلَا اللَّيْلِ مَنْ يَقْطَعُ بِأَهْلِكَ فَأَسْرَ إِلَيْكَ يَصِلُوا لَنْ رَبِّكَ رُسُلًا إِنَّا لَنُورُطُ يَا قَالُوا
بِقَرِيبِ الصُّبْحِ الْبَيْسِ الصُّبْحِ

Elchilarimiz Lutga shunday dedi: “Ey Lut! Biz yaratgan Egangning elchilarimiz – qavming senga tegolmaydi. Sen kechaning bir qismida oilangni olib yo‘lga chiq. Orangizdan hech kim (yo‘lda) orqasiga qaramasin, xotining bundan mustasno. Chunki, qavmingga keladigan azob unga ham keladi. Ularning (halok bo‘lish haqida) belgilangan vaqti tong vaqtidir. Tong vaqti yaqin emasmi?¹⁴

Oyatdagi ليس fe‘li inkor tasdiq ma‘nosida qo‘llanib, yordamchi fe‘l sifatida ko‘rish mumkin.

9. " ما زال " - to‘xtamaslik, davom etmoq.

مُخْتَلِفِينَ يَزَالُونَ وَلَا وَاحِدَةً أُمَّةَ النَّاسِ لَجَعَلِ رَبُّكَ شَاءَ وَلَوْ

Agar yaratgan Egang munosib bilganida barcha insonlarni bir ummat qilib qo‘yar edi. (Lekin) ular davomli (haqqa qarshi) ixtilofchi bo‘lib qoladi¹⁵.

Yordamchi fe‘l o‘z ma‘nosida qo‘llanib, biror bir ish harakatda to‘xtamasdan davom etish ma‘nosidadir.

¹¹ Rum 17

¹² Furqon 49

¹³ Sho‘ro 53

¹⁴ Hud 81

¹⁵ Hud 118

- 7.** Сабирова, Н. Э. (2020). ҚАДИМГИ КУЛЬТЛАР БИЛАН АЛОҚАДОР МАРОСИМ ҚЎШИҚЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(5).
- 8.** Israilova, S. (2022). Ranglarning etnolingvistik va milliy-madaniy xususiyatlari. Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat o'zbek Tili Va Adabiyoti Universiteti.
- 9.** Karimova, G. M. (2021). Some comments on complete grammar. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(11), 200-203.
- 10.** Mamatkadirovna, K. G., & Bahodirovna, N. S. The Principles of Determining the Mechanisms of Intertextuality of a Literary Text. *International Journal on Integrated Education*, 4(1), 194-196.
- 11.** Karimova Gulshod Mamatkadyrovna. (2022). The Role of Cholpon in Raising Uzbek Spirituality. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 15, 18–21.
- 12.** Mamatkadirovna, K. G. (2022). Innovative Educational Technologies in the Educational Process. *Eurasian Research Bulletin*, 15, 108-110.
- 13.** Mamatkadirovna, K. G. (2022). FACTORS OF SPEECH CULTURE FORMATION IN FUTURE LAWYERS. *Journal of new century innovations*, 18(4), 121-124.
- 14.** Karimova, G. M. (2021). Some comments on complete grammar. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(11), 200-203.

